

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC BIHOREAN ÎN CONTEXTUL MARI UNIRI

Radu MILIAN

Abstract: *(Aspects of the Romanian bihorean education in the context of the Great Union) Before the Great Union in 1918, the Romanian population in Bihor faced major shortcomings in school education. In the second half of the nineteenth century and in the first decade of the 20th century, the Hungarian state has taken a forced Magyarization policy. School was seen as a perfect means to achieve this goal. That is why we have an avalanche of laws designed to develop a quality Hungarian language education to the detriment of Romanian schools that were threatened with closure or forced to adapt their studio program to the interests of the Hungarian state. To this is added the lack of financial support and the poverty of the Romanian villages. The only support for the Romanian school came from the church of the two Romanian churches (Orthodox and Greek Catholic) who developed a network of confessional schools. The poor endowment of schools, the economic problems of the Romanian communities and the insufficiently qualified staff, made the percentage of illiterate to pass sometimes by 50% among the Romanian population at the beginning of the 20th century.*

After the Great Union, the situation is changing sharply. The Conduct Council and then the Ministry of Cults and Instruction will be closely involved in school reorganization. There is an immediate transfer to Romanian language, with the maintenance of education in the languages of national minorities where necessary, the confessional schools will be supported by the state, a network of state schools with qualified staff, with be set up emphasis on secondary and higher education. The emphasis on education development makes the percentage of book readers to rise in the interwar period to 60% in rural areas and 90% in urban areas.

Keywords: *Magyarizations laws, Romanian education, confessional school, The Great Union, The Conduct Council.*

1. Situația învățământului românesc înainte de Marea Unire

a. Legislația.

După anul 1868 legislația școlară devine tot mai dură pentru naționalitățile din Ungaria, datorită *legilor de maghiarizare*. La o simplă enumerare, constatăm că numărul legilor restrictive la adresa învățământului românesc este destul de mare: 1876 - autorizarea introducerii școlilor de stat maghiare în locul celor românești considerate necorespunzătoare; 1879 - obligativitatea predării limbii maghiare în școlile confesionale, 1881 - obligativitatea predării limbii

maghiare în grădinițe; 1882 - obligativitatea cunoașterii limbii maghiare în preparandii. Nici un învățător nu mai putea primi diplomă dacă nu cunoștea limba maghiară; 1886 - introducerea obligativității limbii maghiare în școlile medii; 1891 - legea azilelor de copii, prin care se introduce obligativitatea înscrierii copiilor la grădinițe, la vârsta de 3 ani, unde instrucția se făcea exclusiv în limba maghiară, însă legea nu s-a mai aplicat datorită neînțelegerilor dintre culte; 1893 - legea salarizării. Potrivit legii, școlile confesionale și comunale trebuiau să întreprindă salariul învățătorilor, ridicându-l la 600 fl. anual pentru un învățător „ordinar” (definitiv) și la 400 fl. pentru un învățător ajutat. Comunele care nu puteau întregi salariul, puteau face apel la stat. În schimbul ajutorului, școala era transformată în școală comunală sau de stat, cu limba de predare maghiară; 1904 - crearea noțiunii de „școală ilicită”; 1907 legea Apony; 1913 - legea electorală; 1917 - zona culturală. În anul 1876, începe acțiunea de înființare a școlilor comunale. Statul maghiar înființează astfel de școli atât în zonele unde nu existau școli confesionale, dar și unde existau, mai ales în satele mixte, pentru a-i atrage pe copiii români. Toate fondurile disponibile erau dirijate spre acest scop. Prima mare lovitură la adresa românilor este *legea Trefort* (articolul de lege XVIII/1879, elaborat de ministrul cu același nume. Proiectul prezentat parlamentului maghiar prevedea printre altele ca în termen de 6 ani, limba maghiară trebuie să fie introdusă în toate școlile elementare urmând ca toți învățătorii să-și însușească această limbă. Proiectul a fost votat cu toată opoziția deputaților români și în ciuda tuturor protestelor. Paralel se încearcă maghiarizarea numelor, trimițându-se circulare prin protopopiate și școli, îndemnând elevii și profesorii să-și schimbe numele, pentru a da dovadă de „patriotism, curaj și fuziune cu patria maghiară”. În anul 1904, sub guvernul Tisza, se introduce în discuția camerei *proiectul de lege Berzeviczy*, propus de Ministrul cultelor și instrucțiunii cu același nume. Potrivit acestuia, în învățământul primar urmau să se introducă 17 ore de Limba maghiară săptămânal, rămânând doar 15 pentru celelalte obiecte. Conducătorii bisericilor din Ungaria, au fost invitați în mai 1904 la o consfătuire la Budapesta. Episcopii români au respins categoric proiectul. Oricum, guvernul Tisza a căzut și odată cu el și proiectul. În schimb, crește exigența la examenele de atestat (în ceea ce privește însușirea limbii maghiare)¹. Ofensiva împotriva școlii românești este criticată nu numai în adunări populare, ci și în programele politice naționale, dar și în manifestații politice de amploare, cum ar fi mișcarea Memorandum-ului.

Apogeul politicii de maghiarizare forțată prin școală a fost atins de *legile lui Appony*, ministrul al învățământului în anul 1907. Legile doreau desființarea școlilor confesionale românești, sârbești și slovace; înlocuirea lor cu școli de stat în limba maghiară. El aduce în parlament două proiecte de legi. Unul pentru *salarizarea învățătorilor*, iar celălalt stabilește *raportul de drept și salariile învățătorilor de la școlile comunale și confesionale*. Potrivit acestora, învățătorul era declarat *oficiant public*, fiind obligat să jure credință statului maghiar. Edificiile școlare, fundațiile de sprijin, tot venitul școlii, trebuie predat statului. În schimbul acestora, statul se obliga să pună, *pe cât e cu putință* în posturi, învățători de religia majorității locuitorilor. Salariul unui învățător era fixat la 1.000 de coroane. Comunitățile puteau cere ajutor de la stat, dar în acest caz pierdeau școala, care devenea școală de stat, cu limba de predare maghiară. De asemenea, se cerea predarea unor materii în limba maghiară (Maghiara, Istoria, Aritmetica, Geografia și Constituția), după planul de învățământ și numărul de ore elaborat de stat. Registrele școlii trebuiau redactate în ungurește. Statul putea interveni în numirea învățătorilor și în cazul abaterilor politice. Românii au făcut eforturi uriașe pentru a-și menține și dezvolta învățământul în limba națională împotriva centralismului școlar excesiv².

¹ Radu Milian, Învățământul confesional în Transilvania dualistă, în „Crisia”, nr. XXXII-XXXIII/2002-2003, Oradea, pp. 192-196.

² *Ibidem*.

b. Situația școlilor românești înainte de Marea Unire

b.1. Școlile primare. În anul 1914 existau un număr de 88 de școli confesionale ortodoxe, cu un număr de 114 învățători. Greco-catolicii dispuneau și ei de 45 de școli cu 65 de învățători: deci românii aveau un număr de 133 de școli, cu 179 de învățători. Statul maghiar susținea un număr de 154 de școli de stat maghiare, cu 421 de învățători. La acestea se adăugau 188 de școli reformate și catolice, cu un număr de 572 de învățători. În total existau 342 de școli ungurești cu un număr total de 999 de învățători. Discrepanța este foarte mare atât ca număr de școli cât și ca posturi didactice, mai ales dacă ne gândim că peste 60% din totalul populației Bihorului erau români. Evreii dispuneau și ei de 9 școli încadrate cu 27 de învățători³.

b. 2. Școlile secundare: Liceul Samuil Vulcan din Beiuș înființat la 6 octombrie 1828, pe cheltuiala episcopului S. Vulcan, ca *Gimnaziium minus*, s-a făcut prin transformarea școlii triviale cu două clase, în școala gramaticală, cu patru clase, menținând însă și școala primară de două clase. În anul școlar 1828-1829, liceul avea 25 de elevi⁴. În anul 1841 autoritățile școlare au dat ordin ca istoria și geografia să fie predate în limba maghiară. După multe insistențe, s-a păstrat limba de predare, maghiara fiind introdusă doar în actele oficiale și corespondența cu autoritățile. Liceul a fost subordonat Direcției superioare a învățământului secundar din Oradea, sub coordonarea episcopului maghiar. După înfrângerea revoluției, Curtea de la Viena scoate liceul de sub conducerea maghiară, încredințându-l bisericii unite. În anul 1853, printr-o nouă lege de organizare a școlilor, se desființează învățământul de cinci ani, liceul fiind nevoit să revină la patru ani sau să se ridice la opt. La 15 septembrie 1853 guvernul a recunoscut noua formă de organizare a liceului, oferind un ajutor de 3.550 florini. În anul 1860 conducerea liceului este obligată să introducă limba germană ca limbă de predare. În anul 1867 liceul a fost încadrat între liceele controlate de Ministerul Instrucțiunii și încep presiunile pentru maghiarizarea liceului. După anul 1870, dificultățile materiale sporesc, guvernul se oferă să ajute liceul, dar conducerea liceului refuză, deoarece nu voiau ca acesta să fie preluat de statul maghiar. În anul 1875 era impusă predarea geografiei și istoriei în limba maghiară, iar în anul 1877 s-a tăiat ajutorul de 3.550 florini. Pentru a limita influența maghiară în liceu, lângă acesta s-a construit în anul 1891 un internat pentru elevii români uniți (Internatul Paulean de băieți), mărit în anul 1895 (capacitate 150 de locuri. În anul 1889 se deschide și un internat pentru elevii ortodocși din liceu, cu o capacitate de 60 de locuri. Clădirea internatului a fost construită între anii 1887-1891 și avea o capacitate de 100 de locuri. Jumătate din elevii interni erau cazați gratis. În anul 1895 internatul este mărit la 150 de locuri iar în anul 1913, este construită încă o clădire în curtea internatului, astfel încât capacitatea totală de cazare se ridică la 200 de locuri⁵.

Școala normală unită din Oradea. Episcopul greco-catolic Meletie Covaci (1748-1775), a înființat la Oradea, în anul 1733 o școală, pentru românii greco-catolici⁶, care pregătea și învățători pentru satele românești. Urmașul său, Moise Dragoș (1775-1787) reușește să obțină acordul de a iniția un curs preparandial, ținut de profesorul Simeon Maghiar, prefect al școlilor greco-catolice. Școala și-a deschis porțile în noiembrie 1784, când Simion Maghiar începe cursurile având un număr de 46 preparanzi, uniți și neuniți⁷. De la înființare până la finele secolului al XIX-lea, această școală a dat națiunii române din Bihor și comitatele învecinate, în jur de 1.500 elevi. Între anii 1794-1785, la cursurile de metod de la preparandie au fost înscriși 11 elevi. Între anii 1895-1840, au frecventat cursurile școlii 37 de elevi. Între anii 1848-1870, au frecventat școala 403 elevi, dintre care 128 din Bihor, restul din Transilvania și Ungaria. Între

³ Aurel Tripon, *Monografia Almanah a Crișanei*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1936, p. 62.

⁴ Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș*, Ed. Buna Vestire, Oradea 1928 p.103.

⁵ *Ibidem*, p. 27.

⁶ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 66.

⁷ *Ibidem*.

anii 1870-1905 avem un total de 996 elevi din același areal geografic⁸.

Seminarul greco-catolic. A fost înființat la inițiativa episcopului Greco-catolic Ignatie Darabant pentru a asigura cadrele necesare (preoți și învățători), pentru dieceza orădeană⁹. În data de 30 Ianuarie 1792 a primit aprobarea pentru deschiderea seminarului. Acesta a avut la deschidere 24 de seminariști¹⁰. Între anii 1946-1948 este construit localul seminarului, unde se mută în anul 1854. Numeroase probleme au pus Seminarului legile de maghiarizare, când, profesorii împreună cu ierarhii bisericii greco-catolice au trebuit să facă o serie de concesii în favoarea limbii maghiare și a catehizării elevilor care urmau și Academia de Drept din Oradea, de către preoții catolici. Problemele au fost depășite, datorită abilității directorilor și profesorilor seminarului. În anul 1792 episcopia greco-catolică primește clădirea internatului, în care funcționează și în perioada interbelică. Inițial putea caza 16 elevi, ajungând în timp la o capacitate de cazare de 300 de locuri. Elevii proveneau de la diferite școli din oraș¹¹.

Școala Greco-catolică de fete din Beiuș. A fost inaugurată în data de 21 septembrie 1896, fondator fiind episcopul greco-catolic Mihai Pavel. Școala s-a numit Școala civilă greco-catolică de fete, cu limba de predare română. Nu a primit nici un ajutor de la statul maghiar. În primul an, școala a început modest, cu doar două clase și 32 de eleve; din care 23 greco-catolice și opt ortodoxe, aparținând unor medii sociale diverse. În anul următor, prin apariția clasei a treia numărul elevelor ajunge la 47, iar în anul școlar 1898-1899, școala se întregește cu clasa a IV-a, având un număr de 63 de eleve. În anii următori, prin grija bisericii școala s-a dezvoltat continuu, ajungându-se ca după Marea Unire să fie transformată în *Liceu de fete*¹².

În școlile secundare și superioare susținute de statul maghiar, accesul copiilor români era destul de greu, doar pentru aceia care cunoșteau limba maghiară, învățământul de stat fiind orientat cu precădere pentru modelarea cetățenilor fideli statului. Aici putem enumera câteva instituții de învățământ: **Arhigimnaziul (Liceul premonstratens)** care a funcționat ca liceu de băieți, dezvoltat din gimnaziul înființat în anul 1699. În anul 1850 secția de filosofie de la Academia de Drept a fost contopită cu arhigimnaziul orădean, care a devenit astfel gimnaziu cu 8 clase, având 12 profesori, șapte dintre ei fiind plătiți de Ordinul Premonstratens, restul din fondul de învățământ. În anul școlar 1858-1859, la gimnaziul premonstratens erau înscriși 438 de elevi, dintre care 303 maghiari, 95 români, 28 germani și 6 slavi¹³. Numărul românilor nu va depăși niciodată o treime din total. **Gimnaziul de băieți** a luat ființă în anul 1869 ca școală civilă cu două secții: băieți și fete, până în anul 1877, când secția de fete devine școală separată. A fost frecventat de elevi din mica burghezie maghiară, până în anul 1910, când începe să admită și câte un român. În anul 1928 este transformat în gimnaziu de tip B cu 6 clase, iar în anul 1932 în gimnaziu de tip A, cu 4 clase. Limba de predare era maghiara, până în anul 1921, când se trece la predarea în limba română¹⁴. **Liceul de băieți Emanuil Gojdu** va funcționa din anul școlar 1873-1874 ca școală reală superioară de stat. Programa de studiu era identică cu aceea a liceelor de profil din Ungaria. Începând din anul 1875, liceul va funcționa cu 8 clase. Elevii români beneficiau de un internat ortodox construit de marele mecenat Nicolae Jiga, care oferea 25 de burse anual¹⁵. Școala de arte și meserii a fost înființată în anul 1913 la inițiativa primăriei

⁸ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.

⁹ Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii Mari, 1777-1927*, tip. Ateneul, Societate Anonimă, Oradea, 1930, pp. 80-83.

¹⁰ *Ibidem*, p. 100.

¹¹ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 83.

¹² Gavril Hădăreanu, *Torțe arzând în Țara Beiușului*, Ed. Buna Vestire, Beiuș, 1995, pp. 300-318.

¹³ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 278.

¹⁴ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 66.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 81-82.

orădene, care și-a luat angajamentul de a-i ridica un sediu. Inițial avea două secții: lemnărie și metalurgie. Până în anul 1919 nu au fost primiți în școală decât doi români¹⁶. După preluarea de către statul român, școala se dezvoltă, apare o nouă secție, de sculptură¹⁷. Organizează expoziții cu produse realizate de elevi la fiecare sfârșit de an. În anul 1929, cu prilejul expoziției camerei de agricultură, ținută cu ocazia Congresului Internațional de la Cluj, a obținut medalia de aur. Școala a mai organizat și cursuri de mănuitori de cazane și fochiști pentru motoarele cu explozie, montaj și dinam¹⁸. A mai existat, de asemenea, o școală de ucenici comerciali, administrată de camera de comerț și o școală de menaj. Elevii din alte localități puteau fi cazați la Căminul de Stat pentru Ucenici sau Căminul Evreiesc de Ucenici¹⁹. **Academia regală din Oradea** a fost înființată la data de 1 ianuarie 1780, cu o facultate de filosofie la care s-a adăugat în anul 1788 cursul de drept. Numărul studenților a crescut treptat, de la 97 în anul 1780, la 299 în anul 1840. Numărul studenților greco-catolici și ortodocși a ajuns în unele perioade până la 40%. De exemplu, în anul 1900 existau 164 de studenți, dintre care 124 de maghiari, 38 români, un german și un slovac²⁰.

II. Școala românească din Bihor în anii 1918-1920

Marea Unire a însemnat printre altele și posibilitatea dezvoltării învățământului în limba română. Începând cu anul 1918, se va introduce treptat limba română ca limbă principală de predare în toate școlile de pe cuprinsul Bihorului. Mai întâi în școlile susținute de biserică, apoi și în școlile de stat, pe măsură ce acestea sunt reorganizate și trec în administrarea statului român.

În ceea ce privește învățământul confesional, adaptarea acestuia la noile realități politice se face în baza unor circulare prin care preoților și învățătorilor li se aduc la cunoștință deciziile politice și cum trebuie să le pună în practică. Astfel, în data de 24 nov./7 dec. 1918, episcopul vicar Roman Ciorogariu trimite tuturor protopopilor de pe raza consistoriului orădean, circulara nr. 2454 Pres. 1918²¹, *TUTUROR PROTOPRESBITERILOR DIN DISTRICTUL CONSISTORULUI ORĂDAN*. Episcopul face referire la circulara anterioară din data de 23 Oct./5 Nov., nr. 2530 Pres., prin care indica preoților și învățătorilor calea de urmat în noua situație politică de după terminarea războiului și vine cu precizări, în contextul în care Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 18 Nov./1 Dec. 1918 decis unirea tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească cu România. Devine astfel obligatoriu ca toți românii trebuie să pună în practică deciziile Consiliului Dirigent; preoții și învățătorii trebuie să organizeze cercuri de propagandă națională; să țină strâns legătura cu toții fruntașii naționali, pentru a ști cum să se ferească de propaganda agitatorilor străini; să organizeze adunări naționale în care să spună poporului că războiul a fost declanșat de imperialiști, împotriva popoarelor care acum și-au recâștigat drepturile după principiile lui Wilson, apoi se va forma o alianță a popoarelor pentru pace. În adunările populare să se expună principiile democratice, votul universal, reforma agrară, buna înțelegere cu toate popoarele și respectarea drepturilor celorlalți, precum și primejdia comunismului din Rusia, faptul că progresul în libertate se face doar prin învățătură și muncă.

Un principiu foarte important era acela al introducerii limbii române ca limbă de predare în toate școlile, iar unde sunt și elevi maghiari să se folosească și maghiara ca limbă auxiliară, pentru a nu împiedica progresul elevilor. Se specifica că în detaliile procesului de învă-

¹⁶ *Ibidem*, p. 64.

¹⁷ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 359.

¹⁸ Aurel Tripon, *op. cit.* p. 64.

¹⁹ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 359.

²⁰ *Ibidem*, pp. 282-283.

²¹ Arhivele Naționale - Serviciul Județean Bihor, *Protopopiatul ortodox Oradea*, dos. 30/1918-1919, ff. 78-80.

țământ se va putea intra doar după dispozițiile concrete ale Serviciului de culte și instrucțiune publică.

Implementarea limbii române ca limbă de predare și adaptarea programei școlare se va face treptat, până spre sfârșitul anului 1919, dată fiind situația politică aparte a fostelor comitate din Nord-Vestul Transilvaniei, lucru care reiese din rapoartele școlare întocmite la nivel de protopopiate.

Raport general școlar și bisericesc pe 1918-1920, întocmit de Andrei, protopopul de Oradea, la data de 1/14 februarie 1921, dezbatte pe larg această situație²². Potrivit acestuia, până în anul 1918 școlile au avut probleme financiare, unele au cerut și primit ajutor de stat, cum ar fi școala din Oradea, la care, parohia nu contribuia decât cu 100-200 lei anual pentru salariul învățătorului. După ridicarea salariului învățătorului la 1.700 lei s-a cerut ajutor de la stat. În urma zvonurilor că școala nu va primi ajutor și se va închide, s-a cedrut anchetă ministerială. Urmarea a fost propunerea de etatizare și trecere a tuturor cheltuielilor pe seama statului. Biserica nu refuză ajutorul de stat, dar nu privește cu ochi buni trecerea școlilor confesionale la stat, în rând cu cele susținute înainte de statul maghiar, deoarece, considera că statul și biserica trebuie să fie parteneri în educație. Biserica își susținea poziția prin faptul că s-a jertfit și a susținut școala și o va susține în continuare. Situația e identică în toate comunele unde existau școli confesionale. În toată această perioadă, cursurile s-au ținut în mare parte, cu excepția școlii de repetiție și a cursurilor cu analfabeții. Raportul are atașată situația școlară a protopopiatului Oradea, din anii 1918-1920, care arăta astfel: 22 învățători definitivi și 7 provizorii. Obligați să frecventeze școala au fost 5.048 băieți și 1.566 fete. La școlile confesionale au fost înscriși 1.336 elevi iar la cele de stat 1.289. În total, 2.625 elevi cu vârsta 6-12 ani, deci 52% din total. Examenul final a fost dat de 1.999 elevi (1.012 băieți și 987 fete). Biserica a contribuit cu 19.000 lei anual la leafa învățătorului, restul este asigurat de stat. Raportul critica delăsarea preoților, mai ales că și slujbașul român lucrează în favoarea bisericii.

Dacă în școlile primare confesionale trecerea la limba de predare română și organizarea noii vieți naționale se organiza de către biserică, în liceele românești, consiliile profesoriale iau această inițiativă. Astfel, cadrele didactice de al Liceul de fete din Beiuș, în cadrul consiliului profesoral din data de 26 nov. 1918, hotărăsc să trimită un delegat la marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Delegatul este ales în persoana directorului Cornel Sălăgean²³.

În data de 2 Decembrie 1918 se organizează Conferința învățătorilor români de la Alba Iulia, care trasează principiile reorganizării învățământului românesc. În consiliul din 15 ianuarie 1919, se ia act de hotărârile Conferinței învățătorilor români de la Alba Iulia, din 2 Dec. 1918. Limba germană rămâne deocamdată obligatorie, până la reorganizarea definitivă. În ținuturile unde populația e mixtă și limba maghiară rămâne obligatorie, 2 ore /săpt. Limba franceză trece de la statutul de facultativă la obligatorie, 2-3 ore săpt. Istoria se va preda după vechile programe și manuale, dar dezvoltat la temele ce au legătură cu românii. La Geografie se va pune accent pe descrierea zonelor românești. Lucrul de mână se va orienta spre economia casnică. Se citește apfel prin care profesorii sunt chemați pentru data de 19 ianuarie 1919 la un Congres la Sibiu. Este avizat favorabil, dar profesorii se plâng de dificultățile unui drum așa lung, împrejurările fiind extrem de nefavorabile, făcând aproape imposibilă participarea²⁴. În același timp, în toate școlile românești se iau măsuri de reorganizare și adaptare la noile condiții²⁵

²² *Ibidem*, ff. 122-126.

²³ *Idem*, *Liceul greco-catolic de fete Beiuș*, dos. 48/1918-1919, f. 30 v.

²⁴ *Ibidem*, ff. 31-32.

²⁵ *Idem*, *Protopopiatul ortodox Oradea*, dos. 160/1918, f. 214, 224, 225, *Protopopiatul greco-catolic. Beiuș*, dos. 88/1918, f. 216.

și se organizează serbări școlare în cinstea unirii²⁶.

Consiliul dirigenț ia măsuri de organizare a învățământului, plata învățătorilor²⁷, deschiderea de noi școli și internate pentru asigurarea clasei intelectuale, dezvoltarea economiei și comerțului²⁸. Începând cu anul 1921 se emit ordine pentru uniformizarea organizării școlare²⁹.

III. Dezvoltarea învățământului românesc după unire.

a. Învățământul primar.

După unire, numărul de școli românești a crescut³⁰. Statul român a preluat școlile primare de stat austro - ungare, pe care le-a transformat în școli cu limba de predare română. Au fost înființate și școli noi. Consiliul dirigenț l-a numit pe Alexandru Pteancu director regional al școlilor din *părțile ungurești*, deci și al școlilor din Bihor³¹. Restul școlilor confesionale romano-catolice au funcționat în continuare³². Statul român susținea un număr de 426 de școli românești la care predau 854 de învățători români și 27 din rândul minorităților naționale, deci un total de 926 de învățători. Aceste școli sunt frecventate de un număr de 97.823 de elevi, dintre care 21,46% de alte naționalități (unguri, evrei ș.a.). Pe lângă școlile susținute de statul român mai existau 102 școli confesionale maghiare, cu un număr de 208 învățători unguri și 2 învățători români, susținute de episcopia romano-catolică. Aceste școli aveau un număr de aproximativ 32.169 de elevi. Învățământul preșcolar era reprezentat de 51 de grădinițe (46 de grădinițe românești, frecventate de un număr de 2.709 copii și un număr de 5 grădinițe ungurești, cu un număr de 162 copii)³³. Procentul știutorilor de carte era în perioada interbelică de aproximativ 60% din numărul total al populației, la bărbați fiind cu 4% mai mare ca la femei. În mediul urban, aproximativ 90% din totalul populației erau știutori de carte, diferența în favoarea bărbaților fiind de doar 1%. În mediul rural însă, doar 52% din totalul populației erau știutori de carte. Diferența dintre bărbați și femei era de 145 în favoarea primei categorii.

b. Învățământul secundar.

Majoritatea gimnaziilor și liceelor înființate în secolul al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX, își mențin existența. Unele dintre acestea vor avea o evoluție aparte.

Gimnaziul din Salonta. Funcționează ca liceu maghiar până în anul 1919, când este preluat de statul român și ia ființă o secție română³⁴. În anii 1927-1928 secția maghiară se transformă în gimnaziu cu 4 clase, iar pentru secția română ia ființă un gimnaziu pe lângă liceul agricol. Liceul agricol și gimnaziul au funcționat în actuala clădire a liceului Arany Ianos. În anul 1931 liceul este desființat și a mai funcționat un an ca liceu extrabugetar. Din anul 1932 devine gimnaziu³⁵.

Liceul Samuil Vulcan din Beiuș. În anul 1918 episcopul Radu reintroduce limba română în liceu, după o absență de 30 de ani. Între anii 1924-1925, administrarea internatului este încredințată călugărilor Asomționiști, iar gospodăria călugărițelor din ordinul Oblates l'Assomption³⁶. Începând cu anul 1927, corpul profesoral este plătit de stat. Între anii 1919-1933

²⁶ *Ibidem*, f. 138.

²⁷ *Ibidem*, ff. 134, 135.

²⁸ *Ibidem*, f. 135.

²⁹ *Ibidem*, dos. 15/1917-1921, ff. 200-202.

³⁰ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 63.

³¹ Ion Zăineu, *Economie și societate în Bihor. De la Marea Unire până la dictatul de la Viena*, Ed. Arca, Oradea, 2007, p. 216.

³² *Istoria orașului Oradea*, p. 358.

³³ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 63.

³⁴ *Ibidem*, p. 66.

³⁵ *Ibidem*, pp. 67-68.

³⁶ *Ibidem* p. 76.

a avut aproximativ 350-500 de elevi, care au primit o educație religioasă. Elevii făceau parte din două asociații religioase. Elevii greco-catolici erau grupați în asociația *Sf. Maria* iar cei ortodocși în asociația *Sf. Pavel*. Biblioteca liceului avea în perioada interbelică 15.000 volume, plus alte 6.500 de volume de literatură didactică. De asemenea, a fost dotat cu laboratoare moderne de științe fizice și biologice³⁷.

Gimnaziul de băieți Alexandru Roman. Este continuatorul Gimnaziului de băieți. În anul 1928 este transformat în gimnaziu de tip B cu 6 clase, iar în anul 1932 în gimnaziu de tip A, cu 4 clase. Limba de predare era maghiara, până în anul 1921, când se trece la predarea în limba română³⁸.

Școala normală unită din Oradea. În perioada interbelică avea 10 profesori și 3 profesori la școala de aplicație. În anul 1926 și-a deschis un cinematograful, iar în anul 1930 și-a înființat o fanfară³⁹. Elevii aveau de asemenea o orchestră simfonică. În anul 1934, cu ocazia sărbătoririi a 150 de ani de existență ai școlii, a fost inaugurat noul sediu, unde astăzi funcționează Liceul greco-catolic. În anul 1936 școala avea încadrați 16 profesori și 3 învățători la școala de aplicație⁴⁰.

Gimnaziul izraelit ortodox din Oradea. În anul școlar 1922-1923 limba de predare devine limba română⁴¹. După dictatul de la Viena școala este desființată iar între anii 1943-1944, localul școlii de băieți devine ghetou⁴². Școala își reia activitatea în octombrie 1945, împreună cu o grădiniță de copii. Începând cu anul școlar 1948-1949, devine școală de stat, cu două cicluri⁴³.

Liceul de băieți Emanuil Gojdu. În anul 1919, liceul real este preluat de statul român. În anul 1920 cele 4 clase reale ale liceului fuzionează cu liceul clasic-modern *Emanuil Gojdu*, înființat în anul 1919 și care funcționa în localul școlii greco-catolice de fete. În anul 1923 ia ființă secția maghiară, care preia elevii de la liceul Premonstratens, ce fusese desființat. În perioada interbelică, numărul liceenilor varia între 350-750 de elevi, dintre care în jur de 60% erau români, 30% maghiari și 10% evrei⁴⁴. Liceul a devenit una dintre cele mai prestigioase școli secundare orădene, fiind dotat de asemenea cu sală de gimnastică, de muzică, desen și două biblioteci⁴⁵.

Școala greco-catolică de fete din Beiuș. În anul 1919, la insistențele episcopului D. Radu, corpul profesoral este încadrat la stat și plătit de la buget iar școala primește ajutor financiar. Gimnaziul este completat cu clasele superioare de liceu și primește dreptul de a organiza examen de bacalaureat. Internatul liceului va fi administrat începând cu anul 1923 de către călugărițele greco-catolice ale ordinului Notre - Dame de Sion, iar din anul 1929 de către cele din ordinul francez Asumptionist. Întrucât școala primea și fete ortodoxe, Societatea Femeilor Ortodoxe din Beiuș au înființat un internat pentru elevele ortodoxe⁴⁶. Pe lângă acestea, iau ființă, ca urmare a necesităților de educație, noi școli secundare și superioare.

Școala normală pentru fete **Doamna Stanca din Oradea.** A luat ființă în anul 1920, având și internat. La reforma agrară a primit 45 de iugăre de pământ, lucrat în regie proprie,

³⁷ *Ibidem*, p. 676.

³⁸ *Ibidem*, p. 66.

³⁹ *Ibidem*, pp. 70-71.

⁴⁰ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.

⁴¹ *Ibidem* 1933-1934; 1937-1938.

⁴² *Ibidem* 1942-1943.

⁴³ *Matricole pe anii școlari 1940-1946; 1947-1948*.

⁴⁴ Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 76-80.

⁴⁵ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, pp. 360-361.

⁴⁶ Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 73-74.

pentru a se putea întreține⁴⁷. În anul 1923 primește numele de *Doamna Stanca*. A început cu 6 clase și 25 de elevi⁴⁸. Între anii 1920-1940 a fost frecventată de 4.592 de elevi.

Școala normală de stat pentru băieți **Iosif Vulcan**. A fost înființată la 1 septembrie 1920. Sediul a fost pus la dispoziție de către primărie, în localul școlii civile comunale de dinaintea de unire⁴⁹. A funcționat în regim de internat, cu 5 clase. Pentru întreținere i s-au alocat 54 iugăre de pământ arabil, pe care l-a lucrat în regie proprie. Toți elevii erau bursieri. În anul 1932 devine extrabugetară și traversează o perioadă dificilă. Este salvată de ministrul instrucțiunii publice G. Angelescu, care o reintegrează la buget. De asemenea, primește sprijin și de la Camera Agricolă și Prefectură, care fac donații în bani și alimente⁵⁰. Școala a fost încadrată cu 18-20 de profesori. Până în anul 1935 a dat peste 500 de absolvenți⁵¹.

Școala normală de învățătoare din Beiuș. Este deschisă de statul român în anul 1922, din inițiativa dr. G. Cosma, avocatului T. N. Cosma și a protopopului P. E. Pap. Școala avea șase clase, după tipul celorlalte școli normale din România. În anul 1926 se deschide și o secție pentru conducătoare de grădinițe de copii, care este desființată însă în anul 1930. Elevele acestei școli au înființat societatea *Sf. Gheorghe*⁵². La înființare a avut 18 profesoare și aproximativ 4.114 elevi în perioada interbelică⁵³.

Data fiind importanța școlilor pedagogice pentru ridicarea culturală a locuitorilor județului, statul român a asigurat elevilor de la aceste școli, în funcție de situația economică numeroase burse de studiu, destul de consistente, ajungând uneori până la 50% din numărul total al elevilor⁵⁴. Școlile erau frecventate de copii de toate condițiile sociale și naționalitățile, accesul la burse fiind nediscriminatoriu⁵⁵.

Liceul evreiesc pentru băieți dr. Kecskeméti Lipót. A fost înființat în anul 1920, cu limba de predare maghiară, apoi cu limba de predare română. În anul școlar 1933-1934, liceul avea un număr de 246 de elevi⁵⁶. De asemenea, între anii 1925-1931, a funcționat și un liceu particular evreiesc.

Liceul de fete Oltea Doamna. Corpurile clădirii în care a funcționat acest liceu au fost construite de primăria orașului Oradea în anul 1820 pentru folosință proprie. La puțin timp, localul a fost cedat Școlii Civile de Stat care a funcționat cu patru clase. Între anii 1897 - 1901 s-a construit încă un corp de clădire. În timpul primului război mondial școala a funcționat ca spital. După război devine liceu, funcționând cu trei clase. Din 23 iulie 1919, liceul a funcționat cu opt clase, 12 profesori și 332 de elevi. În anul 1921 primește denumirea de *Liceul de fete „Oltea Doamna”* având un număr de 303 elevi.

Institutul Notre Dame de Sion. A fost înființat în anul 1930 în clădire cumpărată de guvern de la Școala Superioară de Comerț de Băieți. A fost deschisă prin strădania episcopului unit Traian Frențiu. Avea o grădiniță, șase clase primare și liceu. Predarea se făcea în limba franceză⁵⁷. Alături de aceasta, funcționau în Oradea, două gimnaziile evreiești și un gimnaziu calvin pentru fete⁵⁸.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁴⁸ Ion Zainea, *op. cit.*, p. 220.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 361.

⁵⁰ Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 71-72.

⁵¹ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 362.

⁵² Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 69.

⁵³ Ion Zainea, *op. cit.*, p. 231.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 234-236.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 237-238.

⁵⁶ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 361.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 65-66.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 360.

În perioada interbelică, au funcționat la Oradea și o serie de școli militare: Școala de Jandarmi (1918-1940); Școala Superioară de Cavalerie (1919-1920); Școala Militară de Ofițeri de Administrație (1921-1923) și Școala Militară de Subofițeri de Infanterie (1923-1930).

c. Învățământul profesional

În ceea ce privește învățământul profesional, se mențin școlile existente și apar unele noi. Școala Superioară de Comerț pentru Fete a fost înființată la 1 septembrie 1920, primul director fiind Paul Voștinariu. Până în anul 1925 a funcționat în localul liceului de fete *Oltea Doamna*, după care funcționează în localul camerei de Comerț și Industrie, de pe strada V. Alecsandri, azi str. Primăriei (sediul regiei de apă-canal)⁵⁹. A fost singura școală superioară comercială de fete din vestul României. A avut în jur de 60-70 eleve⁶⁰. Școala Superioară de Comerț pentru Băieți a fost înființată în anul 1927, cu 2 cursuri: elementar și superior. Avea 10 profesori și între 150-200 de elevi. În anul 1933 cursul elementar a fost desființat. Primul director al școlii a fost Gh. Spălățelu⁶¹.

În afară de școlile comerciale finanțate de stat, au existat și două Școli Superioare Comerciale Societare, care aparțineau Asociației Comercianților. Erau sprijinite de Hala de Comerț și Camera de Comerț și Industrie⁶².

d. Învățământul superior

Academia de teologie greco-catolică. A fost înființată în anul 1922. Construcția sediului școlii începe în anul 1914 și se termină în anul 1924, fiind inaugurată de episcopul Frențiu⁶³.

Academia de teologie ortodoxă română. A fost deschisă la 1 octombrie 1923, ca urmare a demersurilor făcute pe lângă ministerul cultelor și instrucțiunii publice de către episcopul Roman Ciorogariu Neavând un sediu propriu, în primul an a funcționat în vechea reședință vicarială, iar în anul 1924 s-a mutat la etajul al treilea al Facultății de Drept. Tot în acel an a primit cazarma Markovitz, pentru a amenaja un internat pentru cazarea studenților, internatul fiind inaugurat la data de 6 decembrie 1924⁶⁴. Cursurile aveau o durată de patru ani, fiind organizată administrativ după modelul Facultății de Teologie din Cernăuți, iar educațional după cel al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad. Academia avea o bibliotecă de peste 2.500 de volume. Studenții erau organizați în societatea de lectură *Sf. Atanasie cel Mare*. Studenții au înființat și un cor, condus de profesorul Cornel Givulescu. Primul rector a fost Andrei Magier Crișanu, care a fost ales în anul 1925 episcop de Arad. Dintre cadrele didactice mai amintim pe Lazăr Iacob (profesor de drept bisericesc și civil la Academia de drept), Teodor Savu și Nicolae Firu.

În toamna anului 1940 s-a refugiat la Timișoara⁶⁵. Biserica catolică a susținut și ea un Seminar Teologic Romano-Catolic.

Facultatea de drept Carol al II-lea. Este continuatoarea Academiei Regale înființate în anul 1740 de Maria Tereza. În anul 1920 a fost preluată de statul român. La începutul erei românești avea 70 de studenți⁶⁶. Treptat numărul studenților a ajuns la aproximativ 800, din tot vestul țării. Printre profesorii academiei s-au numărat juriști de excepție cum ar fi: C. Petrescu-Ercea (drept comercial și cambial); Hoványi Gyula (drept penal și procedură penală); Eugeniu

⁵⁹ *Ibidem*, p. 363.

⁶⁰ A. Tripon, *op. cit.*, p. 73.

⁶¹ *Ibidem.*, p. 72.

⁶² *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 363.

⁶³ *Ibidem*, p. 83.

⁶⁴ Aurel Tripon, *op. cit.*, pp. 83-85.

⁶⁵ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, p. 365.

⁶⁶ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 85.

Speranția (sociologia și filosofia dreptului); Tiberiu Moșoiu (drept roman); Gheorghe Sofronie (drept internațional public) ș. a. Pentru cazarea studenților a fost cedat internatul liceului de fete Oltea Doamna. În anul 1932, prin noua lege a învățământului universitar, Academia de Drept din Oradea a primit denumirea de Facultatea de Drept *Regele Carol al II-lea* și a fost afiliată Universității din București⁶⁷. În anul 1934, din rațiuni financiare a fost mutată la Cluj-Napoca, contopindu-se cu Facultatea de Drept de acolo⁶⁸.

Radu Milian
radumilian@yahoo.com

---

⁶⁷ *Istoria orașului Oradea*, Ed. Arca, 2008, pp. 363-364.

⁶⁸ Aurel Tripon, *op. cit.*, p. 85.